

**ПИТАННЯ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ ШКОЛЯРІВ
НА СТОРІНКАХ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО ЗБІРНИКА “ПСИХОЛОГІЯ”
(РАДЯНСЬКА ДОБА)**

Проаналізовано зміст досліджень у галузі індивідуалізації шкільного навчання, оприлюднених українськими психологами у 1966-1976 рр. на сторінках провідного фахового видання — науково-методичного збірника «Психологія». Визначено напрями студій, що найбільш репрезентативно подані на сторінках збірника.

***Ключові слова:** індивідуалізація шкільного навчання, науково-методичний збірник "Психологія", навчальна діяльність, самосвідомість учнів, самооцінка, професійна орієнтація*

Постановка проблеми. Продовжуючи дослідження педагогічного феномену диференціації й індивідуалізації вітчизняної шкільної освіти, знову звертаємося до маловивченого донині питання розвитку української педагогічної психології, представники якої зробили внесок у розбудову навчально-виховного процесу в середній школі на засадах його індивідуалізації й диференціації. Дотримуючись логіки проблемно-хронологічного підходу, відповідно до якого нами вже розглянуто і відображено здобутки вітчизняних психологів у зазначеній галузі у період з кінця XIX ст. до 1940-х років XX ст. [6], у перші повоєнні роки [7], у 1950-1970-ті роки [8-10], проаналізуємо надбання українських психологів, здійснені у другій половині 1960-х-1970-х роках. Зауважимо, що актуальність розвитку й поглиблення потенціалу особистісно орієнтованого підходу до школярів, в основі якого лежать індивідуалізація й диференціація навчання і виховання, обґрунтована у низці комплексних досліджень сучасних українських педагогів й психологів (С. Максименко, О. Савченко, Г. Коберник, О. Скрипченко), які розробляють дитиноцентровані моделі навчання і виховання різних груп учнів [18; 21; 14; 25]^ Водночас важливо з'ясувати й нагромаджене у минулому науково-дослідне знання, яке стало значною мірою не лише підґрунтям сучасних студій з вивчення особистості школяра у сув'язі психофізіологічних і соціальних чинників розвитку на тлі навчальної діяльності, а й сприяло розвитку педагогічної практики відповідно до одержаних психологією теоретико-практичних результатів.

У вищезазначеному контексті **мета** статті – визначити зміст досліджень у галузі індивідуалізації шкільного навчання, оприлюднених українськими психологами у 1966—1976 рр. на сторінках провідного фахового видання — науково-методичного збірника “Психологія”, для висвітлення їх значення у поліпшенні роботи школи. У цьому сенсі варто навести слова відомого українського психолога І. Синиці про те, що збірник відображав рівень розвитку

психологічної науки, її методологію, тематику досліджень, їх практичне значення [12, с. 9].

Наголосимо, що відповідно до мети, обмежуємо сферу свого наукового пошуку висвітленням результатів лише тих досліджень, що спрямовувалися на вивчення процесів навчання і виховання школярів, тобто виконаних у предметному полі педагогічної психології. Але мусимо визнати, що до кола нашого розгляду частково увійшли й здобутки з галузі загальної психології, зокрема питання психології особистості, а також соціальної психології, студії з якої почали розгортатися наприкінці 1960-х рр., і деякі з них були дотичні до аспектів індивідуалізації навчально-виховного процесу в школі.

Основна частина. На підставі проведеного ретроспективного аналізу фахових публікацій українських психологів, опублікованих у визначений період і присвячених (прямо або дуже дотично) питанням індивідуалізації навчально-виховного процесу в школі, можемо стверджувати: порівняно з початком 1960-х років, коли видання в Україні психологічної наукової продукції у кількісному відношенні було мізерним і корисні здобутки не набували належного впровадження в практику, у розглядуваний період спостерігалось зростання її видруку. Це відбувалося завдяки й тому, що окрім можливості спорадично оприлюднювати результати фахових досліджень зокрема й у педагогічних періодичних виданнях, у матеріалах професійних конференцій, які мали досить обмежене поширення, з 1965 р. науковці-психологи України одержали змогу друкувати свої напрацювання у першому і єдиному республіканському фаховому науково-методичному збірнику “Психологія”, випуск якого НДІ психології УРСР започаткував замість свого попереднього видання “Наукові записки” (останній випуск якого вийшов у 1960 р.). Однак, спираючись на думку відомого тогочасного психолога, професора Д. Елькіна, додамо, що й у середині 1970-х років в Україні все ще існували обмежені можливості щодо публікації результатів психологічних студій. Учений зокрема зазначав, що існує нагальна потреба “кількісно і якісно збільшити літературу з психології, якої у нас дуже мало, а якщо й з’являється, то мізерним тиражем” [12, с. 30]. У цьому аспекті мусимо усвідомити значення збірника “Психологія” як “забезпеченої трибуни дослідника [там само].

Починаючи з 3-го номера (1966 р.), у збірнику “Психологія” оприлюднювалися результати експериментальних досліджень науковців НДІ психології УРСР (далі - Інституту) та викладачів ВНЗ України, присвячених розв’язанню актуальних завдань, у тому числі й педагогічної психології.

Для систематизації викладу проаналізованого матеріалу виокремимо такі напрями, що найбільш репрезентативно подані на сторінках збірника, і відповідають темі статті: поглиблення вивчення особливостей процесу навчання і дотичної проблеми - особливостей розвитку пам’яті, дослідження особливостей засвоєння знань учнями початкової школи, вивчення виявів самосвідомості школярів, дослідження питань професійного самовизначення учнів. Оскільки у деяких випадках дослідження здійснювалися на межі кількох галузей психології, для наведеної

систематизації виходили, головним чином, з міркування про значення одержаних результатів для реалізації індивідуального підходу до школярів.

Посутнім внеском у педагогічну психологію було довготривале вивчення відомим українським психологом П. Зінченком (у співпраці з колегами й учнями з Харківського педагогічного інституту) особливостей розвитку пам'яті, зокрема обґрунтоване у 8-му випуску збірника (1970 р.) положення про те, що “основна лінія розвитку пам'яті дитини – це шлях перетворення мимовільних процесів пам'яті у довільні, що не означає припинення розвитку мимовільної пам'яті розвиток пам'яті - це власне є збагачення знаннями” [13, с. 30], але під збагаченням малося на увазі не просте накопичення знань, а формування системи знань і “способів організації збережуваної інформації”, що звучить як наукове передбачення й напроцуд актуальне нині завдання. При цьому автори статті наголошували: проблема виховання і розвитку пам'яті є аспектом загальної проблеми розвитку особистості [там само, с. 31].

Важливих для врахування у роботі вчителів висновків щодо типологічних відмінностей пам'яті учнів початкових класів дійшов О. Губко (НДІ психології). Слушно зазначаючи, що без знання індивідуально-типологічних особливостей учня не можливо правильно організувати індивідуальний підхід у навчанні і вихованні” [5, с. 32], науковець зосередився на з'ясуванні типологічних відмінностей пам'яті молодших школярів – третьокласників. Для цього він використав широкий спектр методів (КЧМ (критична частота світлових мигтінь), СПД (спіральна післядія), показники психічного темпу, цифрові таблиці Щульте), методика М. Борисової для вивчення образної пам'яті, спостереження за поведінкою дітей, складання разом з учителями індивідуально-психологічних характеристик учнів за визначеною схемою). Внаслідок такого масштабного експерименту автор зробив висновок; хоча за окремим нервовими властивостями у їх співвіднесенні з показниками пам'яті кореляційний аналіз дав різноманітні коефіцієнти кореляцій, показники рухливості у співвідношенні з показниками образної пам'яті дали статистично значущий зв'язок, так само як словесна пам'ять високо корелювала з успішністю й загальним рівнем розумового розвитку [там само, с. 37-40].

Практичне значення мали наступні узагальнення вченого, зроблені з аналізу даних не за окремим властивостями нервової системи, а за їх типологічними комбінаціями: “сангвінікам для заучування кожного із запропонованих коротких віршів треба було у середньому 2,7 повторів, холерикам – 3,9, флегматикам – 4,3, меланхолікам – 3,8. З 5 показаних листків клена сангвініки пізнавали — 4,3, холерики — 3,8, флегматики — 4,5, меланхоліки — 3,8. Середній бал успішності у сангвініків був 4,1, у холериків – 3,9, у флегматиків – 3,7, у меланхоліків – 4,1” [там само, с. 41]. Водночас дослідник наголошував, що ні шкільне навчання, ні навіть умовний бал “загального розумового розвитку” не визначають творчих здібностей людини, які можуть виявлятися у самостійній роботі [там само, с. 40].

У результаті проведеного Є. Легковим (НДІ психології) експерименту зі

старшокласниками з метою вивчення взаємозв'язку між силою нервової системи і розумовою діяльністю було підтверджено положення про те, що навіюваність є свідченням слабкості нервової системи, при чому, “ступінь сили нервової системи знаходиться в оберненому зв'язку зі ступенем навіюваності” [17, с. 92]. Такий висновок був корисний для вчителів і вихователів, оскільки озброював знанням того, що ефективність самостійної розумової діяльності (за інших рівних умов) знаходиться у прямій залежності з силою нервової системи учня.

Провівши експеримент у 4-х школах з вивчення пізнавальної активності як складника мотивації навчання, М. Горбач (Черкаський педінститут) зробила кілька істотних узагальнень: не існує прямого зв'язку між успішністю і пізнавальною активністю; розвиток пізнавальної активності зумовлюється головним чином стилем роботи вчителя або колективу вчителів і залежить від того, як в учнів розвивають потребу використовувати знання в ході навчання [4, с. 53-54].

Аналіз тематики публікацій дає підстави для висновку, що особливий науковий інтерес українських дослідників в галузі педагогічної психології був пов'язаний з вивченням особливостей засвоєння знань учнями початкової школи. Так у ході проведення формувального експерименту у двох школах м. Києва (1964-1965 н/р) вчений О. Скрипченко вивчав зміну динаміки розумового розвитку учнів 1-2-х класів залежно від змісту і методів навчання, які він на авторських засадах перебудовував у напрямі “виявлення логічної структури навчального матеріалу, виділення основних понять, підвищення теоретичного рівня навчання, прискорення формування узагальнень у дітей, а також потрібних для навчальної діяльності мотивів” [25, с. 4]. Як показало його дослідження, навчання в експериментальних умовах сприяло помітному прискоренню розумового розвитку учнів. Відбувалися зміни й в індивідуальних відмінностях у показниках цього розвитку, причому вони не нівелювалися, а зі зростанням складності розумових операцій поступово розширювалися [там само, с. 9]. Таким чином О. Скрипченко встановив важливу закономірність навчання, підтвержену й у подальших студіях.

Частково до схожого висновку дійшов і науковець з Чернігівського педінститут В. Сіллер, досліджуючи методом природного експерименту протягом 2-х років характер і ступінь стійкості індивідуальних відмінностей в точності виконання арифметичних завдань учнів 1-2-х класів, які навчалися у 10-ти класах шкіл Києва і Чернігова [24, с. 1112]. У підсумку автор стверджував, що найбільш стійкими є відмінності високого і низького рівнів засвоєння, що пояснюється їх більш загальним характером, а у дітей з нестійким рівнем індивідуальних особливостей засвоєння індивідуальні особливості мають більш частковий характер і значно залежать від змісту матеріалу. Він також зауважував, що ускладнення програмового матеріалу (відповідно до змін у тогочасній навчальній програмі) не сприяло нівелюванню індивідуальних можливостей учнів, тому зростала важливість здійснення індивідуального підходу до слабо встигаючих школярів, бо його відсутність сприяє зростанню індивідуальних відхилень у точності виконання

арифметичних завдань.

За результатами дослідження індивідуально-психологічних аспектів питання індивідуалізації процесу навчання першокласників читати (здійснювався констатувальний і навчаючий експерименти) Б. Богуславська з Ізмаїльського педінститут зробила узагальнення: швидкість, сприйняття і розуміння тексту визначаються швидкістю і гнучкістю зв'язків, які утворюються у дітей між зоровим і акустичним подразниками з одного боку, і мовно-руховими реакціями з іншого [2, с. 36]. Такі особливості, на думку дослідниці, зумовлюють існування різних типів читання в учнів, яких вона розподілила на 4 групи за темпом, у точністю і розумінням тексту. Це дало змогу окреслити можливі шляхи роботи з кожною групою школярів. Водночас автор зазначила, що навчаючий експеримент показав: існуючі індивідуально-психологічні особливості мають доволі стійкий характер, і хоча у ході індивідуального навчання вони змінюються, однак не нівелюються, тому “вчителі повинні постійно враховувати їх під час навчання читання” [там само, с. 38].

Важливого висновку у ході вивчення особливостей уяви молодших школярів за допомогою чорнильних плям Роршаха дійшла вчений з НДІ психології Л. Балацька. Вона встановила, що немає підстав стверджувати про наявність сильної уяви у 6-7 річних дітей, яка з віком спадає. На відміну від подібного твердження зарубіжних дослідників Граффітса і Карпатрік, результати виконаних нею досліджень свідчили: з віком зростає кількість образів, відбуваються їх якісні зміни — від загальних, неясних структур (1-2-і класи) до більш яскравих, емоційно насичених, індивідуалізованих і конкретних образів (3-4-і класи) [1, с. 56-57].

Оскільки вивчення різних виявів самосвідомості учнів (самооцінка, домагання, самокритичність, моральна саморегуляція тощо) як таких утворень, що відображають їхні індивідуальні особливості, допомагає вихователю певним чином визначити готовність учнів сприймати впливи інших, прогнозувати їх результати, а отже ефективніше здійснювати виховний процес, то дослідження проблеми самосвідомості та її аспектів становило важливий напрям в українській психології розглядуваного періоду.

Досліджуючи індивідуальні особливості підлітків (32 учні 7-го класу 114-ї Київської школи), пов'язані з процесом самовдосконалення (зокрема “схильність до роботи над собою - особливості саморегуляції і характер самооцінки”) [22, с. 116], Л. Сапожнікова засвідчила: відмінності виявляються й у темпі включення школяра в роботу над собою, у напруженні та систематичності, з якими ця робота здійснюється, так само й у рівні усвідомлення цього процесу”, [там само, с. 123], тобто виявлялася певна залежність між саморегуляцією і самооцінкою підлітка. На матеріалі виконання запропонованих дослідницею додаткових (понадпланових) завдань, що мали різну мотиваційну основу (навчальну і громадське доручення), вона встановила різні рівні самовиховання учнів підліткового віку: діти, які легко виконали завдання експериментатора, виявивши високий рівень самодисципліни як засобу

самовиховання; діти, які мали труднощі зі змушенням себе до додаткової навчальної роботи, залежно від ступеня самостійності у процесі самопізнання і вольових зусиль; діти, які не змогли й через тривалий час змусити себе до виконання [там само, с. 117-118]. Вона висувала: завдяки впливу зовнішніх чинників (значущість мети, спеціальне стимулювання) процес самовиховання стає більш стійким і поступово “переходить у суто внутрішній план” [там само, с. 124]. Заключний висновок Л. Сапожнікової полягав у ствердженні міркування, що схильність до самовиховання є виявом потреби особистості у самоактивності [там само]. Свій результат науковець співвіднесла з думками і зарубіжних учених (Дж. Колмен, Б. Рейвен, М. Фішбейн), й вітчизняних (Д. Узнадзе).

Через 5 років у збірнику № 14 Л. Сапожнікова висвітлила результати вивчення іншого аспекту проблеми самосвідомості — зв’язку між домаганнями учнів 7-х і 9-х класів (120 осіб) і, їхніми навчальним статусом і ціннісним орієнтаціями. Припустивши, що “рівень розвитку самосвідомості впливає на основні потреби учнів”, а це, на її думку, наближало до визначення ступеня їхньої моральності [23, с. 85], вона встановила наступне. В основі домагань лежать потреби у знаннях, у самостійності, у спілкуванні, у реалізації себе в майбутньому; різним групам школярів властивий досить стійкий характер домагань; готовність змінювати свої домагання виявляють ті учні, які мають не значні відхилення від адекватного ставлення до себе; домагання школярів найтісніше пов’язані з тими ціннісними орієнтаціями, що стосуються потреби у знаннях і в самостійності [там само, с. 90].

Масштабний експеримент з вивчення особливостей моральної саморегуляції поведінки в учнів-підлітків провів М. Боришевський (НДІ психології). Застосовуючи методи спостереження за поведінкою школярів, аналізу учнівських творів, індивідуальних бесід, опитування вчителів і батьків 162 підлітків 6-8-х класів, охоплених дослідженням, науковець прагнув з’ясувати “як впливає на характер моральної саморегуляції поведінки ступінь прагнення підлітка до самостійності і фактичні можливості її прояву у процесі спілкування з людьми, які його оточують” [3, с. 128]. У підсумку дослідження М. Боришевський зазначив, що коли в соціальному оточенні підлітка є умови, які сприяють задоволенню прагнення до самоствердження, то поступово у нього розвивається здатність опанувати свій емоційний стан, контролювати себе і певною мірою планувати свою поведінку, виходячи з конкретних умов спілкування. А низький рівень саморегуляції був властивий дітям, які у процесі спілкування постійно стикалися з недооцінкою їхніх можливостей, або з надмірною регламентацією поведінки з боку дорослих, з приниженням власної гідності. За таких обставин частина дітей стає інертною і безініціативною, а в інших загострюються вияви імпульсивності, “спотворюється природне прагнення підлітка до емансипації себе як особистості” [там само, с. 132-133]. Остаточний висновок дослідника полягав у необхідності подальших тривалих студій піднятої проблеми.

Близько тематичним вважаємо й дослідження Л. Куценко (Мелітопольський педінститут), яка з'ясувала залежність між процесами самопізнання й самовиховання старшокласників як чинниками формування індивідуальності учня. На основі анкетування 360-ти десятикласників і бесід з ними та зіставлення одержаних даних з оцінками у їхніх табелях з навчальних предметів, які входили до анкет [16, с. 69-71], вона визначила, що “усвідомлення шкільною молоддю своїх пізнавальних можливостей й результативності навчання сприяє самовихованню цих якостей у тому випадку, коли вони достатньо високі. Посередня й низька продуктивність навчальної діяльності не сприяє самовихованню цих утворень й спрямовує самовиховання на шлях пошуків й вдосконалення тих задатків й здібностей, які гарантують учню успішну діяльність” [там само, с. 75]. Дослідниця також оптимістично висувала, що самопізнання старшокласниками морально-психологічних якостей сприяє їхньому самовихованню.

Рідкісним для розглядуваного історичного часу стало звернення В. Кузьменкова (Слов'янський педінститут) до питань психології особистості у тендерному вимірі. Так, для з'ясування оцінних суджень старшокласників щодо своєї особистості і порівняння морально-вольових самооцінок учнів, окремо юнаків і дівчат, у ході тривалого (1965—1967 н/р) соціально-індивідуального вивчення 164-х школярів (84 юнаки і 80 дівчат) автор перевіряв припущення, що крім індивідуальних відмінностей у свідомому ставленні до себе і своїх вчинків (дослідник вивчав “загальне ставлення до себе у цілому як до особистості” [15, с. 135]), у старших учнів можуть виявлятися і статеві відмінності, які на той час ігнорувалися або не враховувалися у навчально-виховній роботі. Науковець вів педагогічні щоденники на кожного учня, де фіксував висловлювання учня про себе в різних ситуаціях, збирав характеристики від учителів, батьків, однокласників на досліджуваних молодих людей, а також їхні автохарактеристики. Застосовувалися й такі методи, як індивідуальні й колективні обговорення, бесіди на задалегідь вибрані теми. Здійснене дослідження дало автору підстави стверджувати, що “у юнаків більшою мірою, ніж у дівчат, виявляється схильність не помічати свої недоліки, а четверта частина хлопців виявила стійку схильність переоцінювати свою особистість” [там само, с. 142]. У дівчат, за висновком В. Кузьменкова, сильніше виявляється незадоволення своєю недосконалістю, при цьому значну роль у визначенні самооцінки відіграє оцінка власної зовнішності.

Встановленням особливостей самооцінки підлітків (молодших і старших) займався й О. Ящишин (НДІ психології), який виявив тенденцію до переоцінки ними своїх психічних якостей й здібностей порівняно з оцінкою класного керівника (“занижених й адекватних оцінок серед досліджуваних виявлено дуже мало” – визнав він [29, с. 131]).

Водночас завдяки порівняльному аналізу одержаних дослідних даних науковець показав, що старші підлітки в самооцінці виявляють більше критичності й самостійності [там само]. Він також обґрунтував таке положення: за різними групами якостей і за різними здібностями існує

різна залежність між самооцінкою учнів й оцінкою їхнього класного керівника. Найближчою до думки вчителя виявилася самооцінка підлітками своїх інтелектуальних якостей, здібностей до точних і гуманітарних наук. А найбільше амплітуда розходжень виявлялася у судженнях щодо морально-характерологічних якостей учнів та їхніх здібностей до творчих і технічних професій, що, на наш погляд, перегукується з одним з висновків О. Губка. Насамкінець О. Яцишин виснував: "... робота педагога, спрямована на виховання в учнів правильної самооцінки своїх якостей і здібностей, на різних вікових етапах їх розвитку вимагає диференційованого підходу і врахування індивідуальних можливостей кожного учня" [там само, с. 132].

Зауважимо, що аналітичний огляд тематики збірника вмотивовує виокремити статті О. Яцишина не лише як автора, який активно оприлюднював результати своїх досліджень (за 10 років він друкувався 4 рази), але й як науковця, який послідовно розробляв актуальні питання з розв'язання такої комплексної проблеми, як професійне самовизначення школярів. Згадана проблема, на наше переконання, прямо пов'язана з поглибленням індивідуального підходу в школярів і не лише в сенсі підвищення якості навчання, а в більш широкому значенні – підготовки їх до дорослого життя, до якнайповнішої самореалізації у майбутній професійній діяльності.

Ще у збірнику № 3 О. Яцишин опублікував важливі результати вивчення ролі пізнання учнями 8-х класів своїх психічних якостей у зв'язку з проблемою свідомого вибору професії. Дослідник встановив, що лише незначна кількість підлітків керується своїми психічними якостями, обираючи професію, натомість у школярів домінує соціальне мотивування вибору майбутньої професії [27, с. 136]. Психічні якості як безпосередній мотив обрання життєвої діяльності постають визначальними лише в учнів, які мають спеціальні (художні, артистичні тощо) здібності. Водночас інтерес до професії, зазначав науковець, корелюється з урахуванням власних інтелектуальних якостей.

Продовжуючи вивчати різні аспекти питання самооцінки школярів, О. Яцишин звернувся до дуже актуалізованої у той час проблеми профорієнтації учнів, зосередившись на вивченні самооцінки підлітками своєї придатності до майбутньої професії [30]. Опитування і бесіди з дітьми, з учителями дали науковцю підстави встановити, що більшість з учнів 6-х і 8-х класів орієнтується лише на власні інтереси або рівень успіхів у навчанні, тому вибір ними професії зводиться до пошуку відповідного навчального закладу з певними профілюючими предметами. Свою відповідність іншим професійно важливим характеристикам особистості, вмотивованим професійною діяльністю, підлітки здебільшого не враховують. Тому дослідник рекомендував у здійсненні профорієнтаційної підготовки школярів-підлітків до вибору професії формувати в них "розуміння суті свідомого вибору професії, установку на самооцінку і врахування своїх психічних і фізичних можливостей у професійному самовизначенні" [там само, с. 144], а також запроваджувати професійне консультування школярів. Згодом, у випуску № 15 (1976 р.),

О. Ящишин опублікував методику дослідження та порівняльний аналіз самооцінки професійної придатності учнів старших класів [28].

До розроблення питань у сфері індивідуалізації навчально-виховного процесу відносимо засобами професійного самовизначення школярів відносимо статтю З. Нечипорук “Професійні інтереси старшокласників” (НДІ психології), яка методами анкетування, письмових робіт й індивідуальних бесід з 2407 учнями отримала підтвердження “формування тенденції зростання інтересу до професій кваліфікованого робітника, яка, втім, була характерною для незначної частини учнів, а більшість виявила зацікавлення професіями і спеціальностями, які опановують у вищій школі і до того ж не пов’язані з галузями матеріального виробництва” [19, с. 128]. У висновку науковець також наголосила на необхідності здійснювати спеціальну систематичну роботу з “формування у старшокласників професійних інтересів відповідно до потреб суспільства і з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей” [там само, с. 128].

Цікаве дослідження професійних інтересів важковиховуваних дівчат (170 осіб віком 14-18 років), які перебували у “спецшколах зі спеціальним режимом”, провела Е. Драніщева (НДІ психології), встановивши за допомогою розроблених анкет-опитувальників, індивідуальних і групових бесід наступне: вибір такими вихованками професій відображає обмеженість їхніх загальних життєвих інтересів і професійних орієнтацій [11]. 70% дівчат надавали перевагу “реальним” професіям, набуття яких потребувало низького рівня освіти, не вимагало інтелектуальних зусиль і розумового напруження, хоча й мріяли про “ідеальні” творчі і складні професії, однак зміст багатьох з них уявляли дуже погано [там само, с. 146]. Науковець не обмежилася констатацією стану проблеми, а сформулювала можливі шляхи її подолання - підвищення рівня особистісного розвитку, розширення світогляду.

Усвідомлюючи, що в межах однієї статті не можливо згадати й проаналізувати результати всіх, корельованих з її темою, здійснених досліджень, лише додамо: у руслі підходів до індивідуалізації навчально-виховного процесу в школі здійснювалося також вивчення структури словесно-логічної пам’яті учнів (О. Братко, 1966, № 3), творчої уяви і компонентів здібностей (В. Роменець, 1966, № 3), індивідуальних відмінностей у способах розв’язування мислительних задач (Є. Легков, 1970, № 9), індивідуальних психофізіологічних особливостей розумової діяльності молодших школярів (М. Малков, 1976, № 15), індивідуального підходу до керування процесом соціальної адаптації учнів (О. Скрипченко, Б. Іванченко, 1973, № 12), генези невротичних рис характеру у молодших школярів (Х. Копистянська, 1976, № 14).

Висновки. Тематичний й змістовий аналіз публікацій збірника “Психологія” за перші 10 років його видання засвідчує, що українські психологи постійно досліджували різні аспекти індивідуалізації навчально-виховного процесу в школі й у кількісному відношенні така продукція займала від 16 % (1969 р.) до 63 % (1967 р.) загального обсягу статей, вміщених у добірках [див. табл.]. Найчастіше науковці проводили експерименти діагностичного або

констатувального характеру, значно рідше — в умовах лабораторій або із застосуванням спеціального приладдя [див. табл.]. Важливий для шкільної практики (але рідко здійснюваний у той час) формувальний експеримент щодо зміни динаміки розумового розвитку учнів 1-2-х класів залежно від змісту і методів навчання відображено у статті О. Скрипченка. До вагомих комплексних психофізіологічних досліджень індивідуальних особливостей мислення учнів відносимо здобутки М. Малкова, Є. Легкова. Актуальним позитивом для того періоду вважаємо здійснення значної кількості досліджень з питань профорієнтації і професійного самовизначення.

Однак встановлено, що левову частину аналізованих статей було присвячено дослідженням індивідуально-психологічних відмінностей учнів у процесі навчання, а вивченню проблем виховання приділялося незрівнянно менше студій, серед них домінувала тематика діагностування стану самосвідомості, й концептуальна настанова виховувати школярів лише на позитивних прикладах. Не зафіксовано публікацій з вивчення психологічних особливостей засвоєння учнями хімії, біології.

На завершення викладу нагадаємо міркування відомого українського психолога Г. Костюка щодо шляхів подальшого вдосконалення навчання і виховання підростаючого покоління, виголошені на засіданні розширеної редколегії збірника “Психологія” восени 1974 р., і тісно пов’язані з темою нашої статті. Вчений вбачав перспективи розвитку педагогічної психології за вивченням психологічних основ активізації процесу засвоєння знань учнями, за поглибленням індивідуального підходу до них [12, с. 16-17], за посиленням уваги до “диференціального аспекту навчальної діяльності” [там само, с. 19], тобто наголошував на розгортанні досліджень індивідуальних відмінностей школярів у навчанні, чинників, що зумовлюють ці відмінності, визначенні психологічних основ ефективного індивідуального підходу до учнів.

Тематичний і змістовий аналіз публікацій збірника "Психологія" (1966-1976 рр.)

Рік випуску	№ випуску	Загальна кількість статей	Кількість статей з теми дослідження або близькодотичних		% кількість статей з теми дослідження від загальної кількості
				з них - за результатами лабораторних експериментів	
1966	№3	19	7	2	~ 37 %
1967	№4	19	12	5	= 63 %
1968	№5	21	2	2	= 9,5 %
1969	№7	19	3		= 16%
1970	№8	16	9	2	= 56 %
1970	№9	16	4	2	= 25 %
1973	№12	25	9	2	= 58 %
1974	№13	23	6	1	= 26 %
1975	№14	18	4	-	= 22 %
1976	№15	19	7	1	= 37 %

Література:

1. Балацька Л. К. Особливості уяви молодших школярів / Л. К. Балацька // Психологія: Респ. науково-методичний збірник. - Вип. 4. - К. : В-во "Рад. школа", 1967. - С. 48-57.
2. Богуславська Б. А. Психологічні основи індивідуалізації навчання читання / Б. А. Богуславська // Психологія : Респ. науково-методичний збірник. - Вип. 4. - К. : В-во "Рад. школа", 1967. - С. 3138.
3. Борішевський М. Й. Особливості моральної саморегуляції поведінки в учнів підліткового віку / М. Й. Борішевський // Психологія : Респ. науково-методичний збірник. - Вип. 8. - К. : В-во "Рад. школа", 1970. - С. 125-133.
4. Горбач М. С. Пізнавальна активність як фактор мотивації навчання /М. С. Горбач // Психологія: Респ. науково-методичний збірник. - Вип. 15. - К. : В-во "Рад. школа", 1977. - С. 46-54.
5. Губко О. Т. Типологічні відмінності пам'яті учнів початкових класів / О. Т. Губко // Психологія : Респ. науково-методичний збірник. - Вип. 13. - К. : В-во "Рад. школа". 1974. - С. 32-40.
6. Дічек Н. П. Внесок вітчизняної експериментальної педагогіки в обґрунтування необхідності індивідуалізації та диференціації навчально-виховного процесу (кінець XIX-1917 р.) / Н. П. Дічек // Диференційований підхід в історії української школи (кінець XIX - перша третина XX ст.): колективна монографія. - К. : Пед. думка, 2013. - С. 32-73.
7. Дічек Н. П. Психолого-педагогічні дослідження в УРСР у контексті індивідуалізації шкільного навчального процесу (1945-Доготок 1950-х років) / Н. П. Дічек // Рідна школа. - 2013. — № 11. - С. 29-37.
8. Дічек Н. П. Внесок українських психологів у розвиток індивідуалізації навчання школярів (друга половина 50-х XX ст.) / Н. П. Дічек // Рідна школа. - 2014. - № 11. - С. 35-41.
9. Дічек Н. П. Питання здібностей школярів як галузь в українській педагогічній психології 1960-х років / Н. П. Дічек // Педагогіка і психологія. - 2014. - № 3. - С. 79-91.
10. Дічек Н. П. Дослідження українських психологів у галузі індивідуалізації шкільного навчально- виховного процесу (60-70- х рр. XX ст.) / Н. П. Дічек // Педагогіка і психологія. - 2014. - № 4. - С. 76-83.
11. Драніщева Е. І. До характеристики професійної орієнтації трудновиховуваних дівчат / Е. І. Драніщева // Психологія : Респ. науково-методичний збірник. - Вип. 8. - К. : В-во "Рад. школа", 1970.-С. 143-149.
12. "За круглим столом": обговорення на тему "Психологічні аспекти навчання, виховання і освіти у розвиненому соціалістичному суспільстві" [відбулося на засіданні розширеної редколегії збірника "Психологія", 11 листопада 1974 р.)] // Психологія: Респ. науково-методичний збірник. - Вип. 14. - К. : В-во "Рад. школа". 1975. - С. 3-34.
13. Зінченко П. І. Розвиток пам'яті учнів у процесі навчання / П. І. Зінченко, Г. К. Серeda // Психологія: Респ. науково-методичний збірник. - Вип. 8. - К. : В-во "Рад. школа", 1970. - С. 1831.
14. Коберник Г. І. Індивідуалізація й диференціація навчання в початкових класах / Г. І. Коберник [теорія і методика: монографія]. - К. : Наук, світ, 2002. - 231 с.
15. Кузьменков В. К. Оцінка старшокласниками своєї особистості / В. К. Кузьменков // Психологія : Респ. науково-методичний збірник. - Вип. 8. - К. : В-во "Рад. школа", 1970. - С. 134-142.
16. Куценко Л. П. Самопізнання й самовиховання старшокласників /Л. П. Куценко // Психологія: Респ. науково-методичний збірник. - Вип. 14. - К. : В-во "Рад. школа", 1975. - С. 68-75.
17. Лєжков Є. І. Сила нервової системи і розумова діяльність /З.І. Лєжков // Психологія: Респ. науково-методичний збірник. - Вип. 11. - К. : В-во "Рад. Школа", 1972. - С. 88-93.
18. Максименко С. Д. Психологія учіння людини: генетико-модельючий підхід: монографія / С. Д.Максименко. - К. : Вид-й дім "Слово", 2013. - 592 с.
19. Нечипорук З. С. Професійні інтереси старшокласників / З. С. Нечипорук // Психологія: Респ. науково-методичний збірник. - Вип. 3. - К. : В-во "Рад. школа", 1966. - С. 124-128.
20. Основні напрями досліджень в галузі педагогічних і психологічних наук в Українській РСР на 1976-1980 рр. - К., 1974. -81 с.
21. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти / О. Я. Савченко [підруч. для студентів]. - К. : Грамота, 2012. - 264 с.
22. Сапожнікова Л. С. Індивідуальні особливості самовиховання підлітків /Л. С. Сапожнікова // Психологія: Респ. науково-методичний збірник. - Вип. 8. - К. : В-во "Рад. школа", 1970. - С. 116124.
23. Сапожнікова Л. С. Про зв'язок домагань і ціннісних орієнтацій учнів / Л.С. Сапожнікова // Психологія: Респ. науково-методичний збірник. - Вип. 14. - К. : В-во "Рад. школа", 1975 - С. 8490.
24. Сіллер В. О. Індивідуальні відмінності в точності виконання арифметичних завдань молодшими школярами / В. О. Сіллер //

- Психологія: Респ. науково-методичний збірник. - Вип. 4. - К.: В-во "Рад. школа", 1967. - С. 11-19.
25. Скрипченко О. В. Зміна динаміки розумового розвитку учнів 1-2-х класів залежно від змісту і методів навчання / О. В. Скрипченко // Психологія: Респ. науково-методичний збірник. - Вип. 4. - К.: В-во "Рад. школа". 1967. -С. 3-10.
 26. Скрипченко О. В. Вікова та педагогічна психологія [Електронний ресурс] / О. В. Скрипченко ; за ред. О. В. Скрипченка. - К. : Просвіта, 2001. - 416 с. - Режим доступу : gwpc.com.ua/.../skripchenko_o_v_dolinska_i_v..._ta_in.
 27. Яцишин О. О. Роль пізнання учнями своїх психічних якостей у свідомому виборі професії / О. О. Яцишин // Психологія: Респ. науково-методичний збірник. - Вип. 3. - К.: В-во "Рад. школа", 1966,-С. 129-137.
 28. Яцишин О. О. Методика дослідження та порівняльний аналіз самооцінки професійної придатності учнів старших класів / О. О. Яцишин // Психологія: Респ. науково-методичний збірник. - Вип. 15. - К.: В-во "Рад. школа", 1976. - С. 139-147.
 29. Яцишин О. О. Особливості самооцінки підлітків / О. О. Яцишин // Психологія: Респ. науково- методичний збірник. - Вип. 9. - К.: В-во "Рад. школа", 1970. - С. 128-136.
 30. Яцишин О. О. Самооцінка придатності підлітків до майбутньої професії / О. О. Яцишин // Психологія: Респ. науково-методичний збірник. - Вип. 13. - К.: В-во "Рад. школа", 1974. - С. 135-144.

NA YKOWYIMETODYCZNY ZBIOR "PSYCHOLOGIA" JAKO ZRODLO OBSZARU BADAN AN UKRAINSKICHNAUKOWCOWINDYWIDUALIZACJINAUCZANIA WSZKOIACH (1966-1976)

Przeanalizowano tresc badan w zakresie indywidualizacji oswiaty szkolnej, opisano wedlug ukrainских psychologow 1966-1976, na stronach czolowej publikacji naukowego i metodycznego zbioru "Psychologia". Uzasadniono kierunki badan, najbardziej reprezentatywne w zbiorze.

Słowa kluczowe: *indywidualizacja nauki szkolnej, naukowy i metodyczny zbior "Psychologia", dzialalnosc edukacyjna, samoswiadomosc studentow, poczucia wlasnej wartosci, poradnictwo zawodowe.*

SCIENTIFIC-METHODICAL COLLECTION-BOOK "PSYCHOLOGY" AS A SOURCE OF STUDYING UKRAINIAN SCIENTIST'S RESEARCH IN THE FIELD OF INDIVIDUALIZATION OF SCHOOLING (1966-1976)

The article analyzes the content of researches in the field of individualization of schooling promulgated by Ukrainian psychologists in the 1966—1976 in the leading professional publications - scientific and methodological collection-book "Psychology". The directions of researches in the book were represented.

Key words: *individualization of schooling, scientific and methodical collection-book "Psychology", educational activity, pupils' self-awareness, self-esteem, professional orientation.*

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ СБОРНИК "ПСИХОЛОГИЯ" КАК ИСТОЧНИК ИЗУЧЕНИЯ НАПРАВЛЕНИЙ ИССЛЕДОВАНИЙ УКРАИНСКИХ УЧЕНЫХ В ОБЛАСТИ ИНДИВИДУАЛИЗАЦИИ ОБУЧЕНИЯ В ШКОЛЕ (1966-1976)

Проанализировано содержание исследований в области индивидуализации школьного обучения, опубликованных украинскими психологами в 1966—1976 гг. на страницах ведущего профессионального издания - научно-методического сборника "Психология". Определены направления исследований, наиболее репрезентативно представленные в сборнике.

Ключевые слова: *индивидуализация школьного обучения, научно-методический сборник "Психология", учебная деятельность, самосознание учащихся, самооценка, профессиональная ориентация.*